

Válaszok

Dr. Finszter Géza bírálatára

Köszönöm Tisztelt Opponensem értő és figyelmes olvasását, észrevételeit és támogató véleményét. Kérdéseire, megjegyzéseire az alábbiakban válaszolok.

- „Mindazonáltal – és **erről a szerző nem feledkezik meg, de talán jobban elmélyedhetett volna a témában** – az érzelmek a büntetőnormákban is 'helyet kapnak': az anyagi jogban a jogellenességet, a tényállásszerűséget vagy a bűnösséget – esetleg mindhármat – megalapozó tényállási elemek formájában, az eljárási jogban pedig főként olyan kizárási okok képében, amelyek az állami büntetőigény érvényesítésének eredményességét és törvényességét hivatottak megeremteni. A jogdogmatika büntetésről szóló tanításainak középpontjába egy látszólag érzelemmentes kategória került: a tettel arányos joghátrány okozása, amely alkalmas a megsértett jogrend helyreállítására.” (4.o.)

Igen, igaza van Finszter Gézának, a Btk. általános részében is számos büntetőjogi jogintézmény kapcsolódik különféle érzelmekhez. Magam is megfogalmaztam a dolgozatban, hogy „[M]ár maga a megtorlás, mint a büntetés funkciója nem tekinthető érzelemmentesnek. A törvényi tényállás elemeiben is megjeljük az érzelmek megjelenését, például a célzat megfogalmazásánál, és bizonyos bűncselekményeknél az aljas indok minősítő körülménnyé emelésével. Ugyanakkor a jog megköveteli az eljáró hatóságok képviselőitől az elfogulatlanságot, a prejudikálás tilalmát, azaz azt, hogy – legalábbis az ügyfelek jelenlétében – érzelmeiktől mentesen ítélkezzenek vagy hozzanak határozatot”. (84.o.) De valóban folytatni tudjuk a sort a büntethetőséget kizáró, illetve megszüntető okok körében a jogos védelemmel, vagy a kényszer és fenyegetés szabályozásával, illetve a kegyelem, vagy a tevékeny megbánás jogintézményével. A büntetési nemek közül a halálbüntetés (nem az európai országokban) vagy a közérdekű munka, illetve a pártfogó felügyelet magatartási szabályai említhetők. A különös részben az erős felindulásban vagy előre kitervelten elkövetett emberölés, vagy a kiszolgáltatott személy megalázása. A büntetőeljárás területén ide sorolhatjuk a jury-bíráskodást, vagy magam is említettem a dolgozatban a kizárás jogintézményét.

A büntető anyagi és eljárásjogi jogintézményekkel kapcsolatos érzelmeket azonban csak példának szántam a dolgozatban. Kriminológusként ugyanis – amikor az érzelmek újrafelfedezésével foglalkoztam a jog területén – arra a három összetevőre koncentráltam, amelyek az új jelenségek hátterének fő felhajtó erői voltak: (1) a sértetti

mozgalmak megjelenése, (2) a helyreállító igazságszolgáltatás elterjedése, és (3) az érzelmek megjelenése a közpolitikai diskurzus területén és az erre építő kriminálpolitikai irányvonal megfogalmazódása. A büntető anyagi és eljárásjog – bármennyire inherensen is van benne érzelem – azokról a formális mechanizmusokról is gondoskodik, amelyek kezelni tudják ezeket az érzelmeket. A kriminológust sokkal inkább azoknak a háttértényezők az elemzése foglalkoztatja, amelyek például a biztonsági intézkedések különböző formáinak feléledését eredményezték az európai országokban (is).

- A közvetítés az elkövetőt bűnbánatra, az áldozatot pedig megbocsátásra készítheti. Ez bizony **nehezen megvalósítható célkitűzés** – mondja Finszter.

Szíves figyelmébe ajánlom Opponensemnek a British Journal of Criminology 2011. évi januári számát, amelyben Meredith Rossner „Emotions and Interaction Ritual: A Micro Analysis of Restorative Justice” címmel megjelent tanulmánya – számos más kutatási eredménnyel egybehangzóan – igazolja, hogy ez bizony lehetséges.

- „Mindazonáltal magam **erőteljesebb kritikával illettem volna** azokat az eszmefuttatásokat, amelyek arról tanúskodnak, hogy szerzőik alábecsülik a hagyományos igazságszolgáltatást.” (5.o.)

Tisztelt Opponensem elsősorban Nils Christie-re, mint a helyreállító igazságszolgáltatás egyik fő ideológusára hivatkozik. Meg kell jegyezzem, hogy Christie professzor emeritus maga nem jogász, hanem szociológus. Úgy gondolom, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás hasznosságával és értékeivel a jogászoknak kell tisztában lenniük, és az értékelés szóbeli kifejezése is tőlük várható. Mindenki más (tehát egyéb tudományterület szakembere és a laikus polgár) az igazságszolgáltatás eredményét élni át, azt, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás valóban deklarált elveinek megfelelően működik-e vagy sem. Az értekezésben én magam többször is határozottan kifejeztem elkötelezettségemet a hagyományos igazságszolgáltatás garanciális rendszerének fontossága mellett. Ez azonban önmagában nem lenne több szószaporításnál. Dolgozatom egyik alapmegállapítását ajánlom fel tehát bizonyítékként, mely szerint a „helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a hagyományos igazságszolgáltatással kapcsolatos viszonyában korlátozottak, mivel a jog számára fontos garanciaelemeket nem képes ugyanazon a szinten biztosítani, mint a hagyományos eljárási rendszerek. (S ez még akkor is igaz, ha ezeknek érvényesülésével folyamatosan elégedetlenek vagyunk.)” (Értekezés 170.o.)

- „Van-e »európai útja«, vagy legalábbis speciálisan európai megközelítése a közvetítésnek, és ez a lehetőség a párbeszéd olyan hagyományaira épül-e, amelyek csak Európában találhatók?” – tettem fel a kérdést a dolgozatban. „**Izgalommal vártam, hogy vajon milyen válaszokat ad a szerző** a feltett kérdésekre. Én azt gondolom, hogy a helyreállítás nemes gondolata a hagyományos igazságszolgáltatás jogállami erényeiből következik, ezért a közvetítés híveinek

jobban kellene becsülniük a klasszikus büntetési gyakorlat értékeit. A bűnfelelősségnek a tisztességes eljárásban történő megállapítására épülő, az emberi méltóságot tisztelő szankciót alkalmazó hagyományos büntető igazságszolgáltatás törvényes és eredményes működtetése nélkül eredményes közvetítés sincs” – írja az opponensi vélemény. (6.o.)

A színházi közhely szerint, ha egy puska megjelenik a színen, annak előbb-utóbb el is kell sülnie. Jó megfigyelő Finszter Géza. Tényleg nem tértem vissza az említett mondatban foglalt állítás konkrét megválaszolására a dolgozatban. Dramaturgiát tehát még tanulnom kell. Ezzel együtt úgy gondolom, hogy a kérdést – ha nem is *expressis verbis* – megválaszoltam a dolgozatban.

Kiderül a dolgozathoz, hogy úgy gondolom, hogy Európában alapvetően az a fajta józanság vezérelti a kriminálpolitikák szakmai gyakorlatát, amely visszatérni látszik az Egyesült Államokban is. Az Egyesült Államok szigorú szankciókkal jellemezhető punitív kriminálpolitikája a 2000-es évektől kezdődően vesz új fordulatot, a „puhább” szankciók alkalmazása felé tendál, erősíti az emberi tőkét, és kevésbé hagyatkozik a szabadságvesztés, mint kizárólagos büntetés alkalmazására. A fordulatot a szakemberek a korábbi „Tough on crime” mintájára „Smart on crime” elnevezéssel illetik.¹ Amint azt írtam a dolgozatban (240.o.) „Európa bűnözéskontrolljának jövője azon múlik, hogy mennyire lesz képes azoknak a feltételeknek a kialakítására, amelyek az egyéb társadalompolitikai területeken megfogalmazott stratégiák és politikák hatékony végrehajtásához szükségesek”. Optimizmusunkat az alapozhatja meg, hogy az Európai Unió – mint a tagországok közösségének „Felettes Én”-je – határozottan azon az állásponton van, hogy a kriminálpolitika nem helyettesítheti más szakpolitikák eszközrendszerének működtetését. Ez azt is igazolja, hogy a kriminálpolitika eszköztára továbbra is figyelemmel van azokra az értékekre, amelyeket az emberi méltóság tisztelete, és a jogállam működése megkíván.

S pontosan az jelzi, hogy igenis van európai útja a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere alkalmazásának, hogy ennyi országban egyszerre lehetett támogatókat szerezni a közvetítést az európai országok jogrendszerébe illesztő Kerethatározatnak. Nincs közöttünk tehát vita Finszter Gézával: „a tisztességes eljárásban történő megállapítására épülő, az emberi méltóságot tisztelő szankciót alkalmazó hagyományos büntető igazságszolgáltatás törvényes és eredményes működtetése nélkül eredményes közvetítés sincs” – így igaz. Talán egyetlen további szempontot emelnék ki, amely a hagyományos büntető igazságszolgáltatás működtetésében kiemelt figyelmet kap: a

¹ Percival, Garrick, 'Smart on Crime': How a Shift in Political Attention is Changing Penal Policy in America (2011). APSA 2011 Annual Meeting Paper. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1901238>

költségeket. Ebből a szempontból nem mindegy, hogy az igazság szolgáltatása milyen költségekkel jár, s mint a dolgozat 284. oldalán írtam: „a gazdasági nehézségek a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos költségek mérséklését indokolják, ezért egyre többféle diverziós forma jelenik meg a büntetőeljárásban”, mely – teszem hozzá – tovább erősíti a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek elterjedését.

- **„A helyreállításnak tisztázni kellene a viszonyát a hagyományos igazságszolgáltatáshoz.** Kereksi a helyreállító igazságszolgáltatás történetét bemutató fejezetben ír a fogalmat körülvevő mítoszokról, [...] **Arról azonban nem olvashatunk, hogy ebből a mítoszból mennyi a valóság.”** (6.o.)

Szándékaim szerint értekezésem is ezt a célt szolgálta. Az a kérdés ugyanis szükségszerűen felmerül, hogy a helyreállítás hogyan tudja tisztázni a viszonyát a hagyományos igazságszolgáltatáshoz. Mindenekelőtt úgy, hogy a jogalkotó egyértelműen elrendezi a közöttük lévő viszonyt. Ezt megelőzően azonban az is szükséges, hogy az elméleti kérdéseket a szakirodalom vesse fel és vitassa meg. Ebben a folyamatban a szakemberek leírják, hogy tudományosan hogyan értelmeznek bizonyos összefüggéseket, s az ő közreműködésük hatására jegecesedik ki az, hogy mit gondol a szakma erről a viszonyról. A dolgozatban többször is hangsúlyoztam, hogy kialakulatlan még a helyreállító igazságszolgáltatás területe, elvei, eszközszerkezete. Dolgozatommal, és néhány kérdés átgondolásával én magam is hozzájárulni kívántam a helyreállító igazságszolgáltatás alapkérdéseinek tisztázásához. Jelenleg két, egymással szembenálló iskola írja le a helyreállítás és a hagyományos igazságszolgáltatás viszonyát. A resztoratív elveket a hagyományos igazságszolgáltatásba „beépítő”, illetve azokkal azt „felváltó” értelmezés bemutatásának éppen azért szenteltem nagyobb teret és mutattam be nagy gonddal a két eltérő megközelítést a dolgozatban, hogy a folyamatban bekövetkezett változásokat is érzékeltessem. Mint ahogy azt a dolgozat 108-114. oldalain is bemutatam, a kezdetekben a helyreállítás mellett érvelő szakemberek igen határozottan képviselték azt a megközelítést, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmas a hagyományos igazságszolgáltatás felváltására. Mondhatjuk ma már, hogy ez az értelmezés a múlté. Miközben terjedt a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje, nem csupán a rugalmasabb common law rendszerekhez kellett illeszkednie, de meg kellett küzdenie a kontinentális európai jogrendszerek merevebb felfogásával is, s eközben maga is többféle változáson ment keresztül. A mítoszok oldására tettem kísérletet, amikor a dolgozat 138-139. oldalán bemutatam, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás mellett ugyancsak ebben az időszakban előtérbe kerülő bűnmegelőzés, és a két terület megerősödése a hagyományos igazságszolgáltatás milyen eltérő típusú hiátusaira reagált.

Értekezésem 167. oldalán található folyamatábra segítségével értelmeztem az Európában érvényesülő igazságszolgáltatási modellek fejlődési folyamatát, melyet konvergens jellemzőkkel írtam le. Ebben a változásban (1) rehabilitációs, (2) reparatív, és (3) resztoratív fázisokat különböztettem meg. Arra is felhívtam a figyelmet, hogy az említett folyamat éppen ellenkező irányban zajlik a hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatásban. A tradicionális igazságszolgáltatás a rehabilitációs fázisból átlépett a reparativitás fázisába és ezzel a hagyományos igazságszolgáltatásban inkorporálta a sértett szempontjait is. Az elkövető mellé felzárkózott a sértett, és kriminálpolitikai anyagokban túlhangsúlyozottá váltak a sértett és a közösség szempontjai. Az európai helyreállító igazságszolgáltatás viszont a resztorativitás követelményének érvényesítése mellett, reparatív és rehabilitatív szempontokat is érvényesít, s nem csak a sértett oldalán, hanem bizonyos vonatkozásban az elkövetővel kapcsolatosan is.

- Opponensem megállapítja, hogy a „helyreállítás nagyvonalúan bánik azzal a ténnyel, hogy bármiféle igazságszolgáltatás csak akkor működhet, ha a releváns múlt igazságnak megfelelő feltárása eredményre vezet”. Mint bírálóm írja: „A dolgozat ebben a tekintetben **nem kelt hiányérzetet, de azért azt jó lett volna olvasni, hogy a cselekvés igazságosságának előfeltétele a valóság megismerése**”. És kicsit később így folytatja: „A helyreállító igazságszolgáltatás is csak akkor számíthat sikerre, ha a **múlt igazságnak megfelelő ismeretében végzi a közvetítést.**” (7.o.)

Finszter ismeretelméleti kérdéssé transzponálja a helyreállító és a hagyományos igazságszolgáltatás viszonyát, miközben álláspontom szerint nem erről van szó. Nincs közöttünk vita abban, hogy a valóság megismerése és a releváns múlt igazságnak megfelelő feltárása központi kérdése a hagyományos igazságszolgáltatásnak. (Bár az is tagadhatatlanul fontos, hogy a „releváns múlt igazságát”, vagy a „múlt releváns igazságát” akarjuk-e feltárni.) A helyreállító igazságszolgáltatást azonban kevésbé érdekli a múlt, mint a jövő. Mondhatjuk azt is, hogy nem az eljárás ténymegállapítási szakaszához, hanem a büntetéskiszabás fázisához kapcsolódik. Ezért inkább úgy fogalmaznék, hogy a helyreállító igazságszolgáltatásnak annyiban van viszonya a múlttal, amennyiben annak történéseihez, cselekvéseihez való viszony átgondolása a jövő emberét is megváltoztatja, amelynek eredményei az ember jövőbeni cselekedeteiben jelentkeznek. Segítségül hívom Anthony Duffot,² aki szerint a helyreállító igazságszolgáltatás – akármennyire is a helyreállítás a központi fogalma – elsősorban azzal a kapcsolattal foglalkozik, amely a jogsértő és az általa elkövetett bűncselekmény között van. A jogsértőnek az általa elkövetett cselekményhez fűződő viszonya azért a központi kérdés, hogy az elkövetőben felébresszék a kár őszinte elismerésének a képességét, és felkeltsék benne a helyreállítás

² Duff, A.: Restorative Punishment and Punitive Restoration. Paper presented at the Fifth International Conference „Positioning Restorative Justice” Sept. 16-19, 2001. Leuven, Belgium

szándékát. Csak ez a folyamat képes ugyanis arra – mondja Duff –, hogy az elkövető viszonyulását megváltoztassa, nem csupán a sértetthez, de a közösség többi tagjához is.

Másként közelítve az Opponensem által felvetett kérdést, abban sincs vita közöttünk, hogy a múlt igazságnak megfelelő ismerete elengedhetetlen a helyreállítás alkalmazásához is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a helyreállítás akkor működik, ha a múlt igazságnak megfelelő ismeretével azonos mértékben rendelkezik a két fél: a terhelt és a sértett. Ezt a helyzetet egyetlen módon tudja elismerni (az új gondolatokat abszorbeálni képes) hagyományos igazságszolgáltatás, úgy, ha a felek beleegyezését kívánja meg például a közvetítés alkalmazásához. A múlt igazságnak megfelelő ismeretét (vagy e helyzet kialakításának szándékát) jelzi az a szituáció, amikor a terhelt kezdeményezésére a sértett beegyezik a közvetítésbe. Nyilván van olyan helyzet, amikor a múlt igazságát nem egyformán ítélik meg a felek, ilyenkor vagy az elkövető nem ismeri el a felelősségét, vagy a sértett nem ért egyet a mediációval – azaz nem is kerülhet sor a helyreállító eszköz alkalmazására. Ebben az esetben egy harmadik szereplő, jelesül az állam képviselője fogja megállapítani, hogy mi is a múlt igazsága.

- Finszter Géza arra hívja fel a figyelmet, hogy **„a sértett jogaiba történő visszahelyezése nem kizárólag a közvetítés eszméje**. Ugyanezt hirdetik – mint mondja – azok a represszív kriminálpolitikák is, amelyek ezzel indokolják a terhelt eljárási jogainak megnyirbálását, mondván, hogy a liberális jogszemlélet a sértetthez képest fontosabbnak tartja a terhelt védelmét. (7.o.)

Igen, Opponensemnek igaza van. Szükségesnek tartom azonban hangsúlyozni a sorrendiséget. Ezzel foglalkozom a dolgozatban, amikor a hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatás konvergenciájának, illetve „békés/békétlen egymás mellett élés”-ük jellemzőinek leírása előtt beszéltem a helyreállító igazságszolgáltatás kialakulási folyamatának három fázisáról. Azonosítottam a konfliktusfeloldás – elsősorban a reparáció – korai gyakorlatát, majd az 1970-es években a büntető igazságszolgáltatás alternatív megoldásai iránt feléledő érdeklődést, amely a kompenzációs programok elterjedését, a közérdekű munka büntetőjogi szankció rendszerbe állítását és a közösségnek nyújtott kárpótlás egyik formájának megfogalmazódását segítette, végül a konfliktusfeloldás eszközeinek megújítását az 1980-90-es években. (136.o.) Azt is leszögeztem, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás kanonizált elvei alapján csak a harmadik szakasz tekinthető a resztorativitás valódi kibontakozásának.

„A »jog és rend« elveiben a konzervatív és liberális megközelítés összehangolása sem egyik pillanatról a másikra történt” – írtam a dolgozat 138. oldalán, majd így folytattam – „A 80-as években még jól látható eltérő megközelítések, a 90-es évek során szóhasználatukban is egyre közelebb kerülnek egymáshoz. S ezzel az 50-60-as évek jóléti

államának »anyaképű« problémakezelése a 90-es évek konzervativizmusának hatására már határozottan »apaképű« problémakezelési jellegzetességeket mutatott.” Tehát az az érdekes helyzet állt elő, hogy a represszív kriminálpolitikák is ezekben az években figyeltek fel a sértettre, nem csak a helyreállító igazságszolgáltatás megjelenése, hanem – mint ezt a dolgozatban is leírtam – a nemzetközi viktimológiai vizsgálatok megindulása miatt.

Opponensemmel abban sincs közöttünk vita, hogy a represszív kriminálpolitikák megfogalmazódása mellett a sértett jogainak felkarolása zéróösszegű egyenlethez vezet, mint azt én is megállapítottam és nagyon hangsúlyosan helytelenítettem a dolgozat 284. oldalán. Talán kevésbé szépen fejeztem ki, amit Finszter Géza is mond: „[A] terhelt eljárási jogai nem a sértett, hanem a büntetőhatalom cselekvése elé állítanak korlátokat.”

- Lehet, hogy félreértem bírálómat, de mintha a szememre vetné, hogy bár a konvergencia számos jelét sorakoztatom fel a dolgozatban, amelyek arra utalnak, hogy a civiljogi megoldások helyet kapnak a büntető igazságszolgáltatási eszközök között, mégis azt emelem ki, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás nem fogható úgy fel, mint amely egészében alkalmas arra, hogy **helyettesítse a büntető igazságszolgáltatás működését.** (8.o.)

Ha nem erre az álláspontra helyezkednék, nem írtam volna meg a dolgozatnak azt a fejezetét, amely a két terület kompetenciahatárait vizsgálja, és erre tekintettel dolgoz ki egy új modellt a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságára. Ebben éppen arra a szempontra voltam elsősorban tekintettel, amelyet bírálóm egyetértőleg nyugtáz az opponensi véleményében, azaz, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás a jog számára fontos garanciaelemeket nem képes ugyanazon a szinten biztosítani, mint a hagyományos eljárási rendszerek. A dolgozat 170. oldalán foglalt megállapításaimmal opponensem is egyetért, mi több kulcsfontosságúnak tartja számos más, a dolgozatban felvetett kérdésnél is. Itt tehát vitapontot kettőnk véleménye között nem tudtam azonosítani.

Ezzel kapcsolatosan azonban arra is felhívnám a figyelmet, hogy ez a megállapítás csak az érem egyik oldala. Értekezésemben ugyanis foglalkoztam a „nem hagyományos” bűncselekménynek is nevezhető magatartásokkal, amelyeknél viszont a helyreállítás eszközrendszerét találtam kizárólagosan (vagy kiegészítő módon) alkalmasabbnak, mint a hagyományos kezelőrendszer működését. Az opponensi véleményből kitetszik, hogy e vonatkozásban meggyőztem bírálómat is, idézem: „Kerezsi engem meggyőzött arról, hogy a helyreállításnak mindkét szélsőség esetében szerepe lehet...” Azzal a megállapításával azonban nekem kell egyetértenem, hogy „az egész nemzetekre és etnikai csoportokra kiterjedő konfliktusok megoldásához sokszor több száz esztendő is kevésnek bizonyul”.

- „... aki a közvetítés és a klasszikus bűnfelelősség közötti szoros kapcsolatot, valamint ezek egymást kiegészítő szerepét elismeri, annak azt tanácsolom, hogy **a büntetőjog-tudománytól se távolodjon el túlságosan**”. (9.o.)

Finszter Géza figyelmeztetését meg kell fogadnom, hiszen másik bírálóm, Nagy Ferenc professzor úr is erre figyelmeztet. A dolgozatban több helyen is jeleztem, hogy értekezésem voltaképpen az alternatív szankciókkal kapcsolatos korábbi munkám egy aspektusának a továbbgondolása. Elfogadom opponensem kritikáját, és biztosítom arról, hogy jogi végzettségű kriminológusként a periferikus látómezőmön mindvégig ott voltak a büntetőjogi szempontok, de valószínűleg a korábban az alternatív szankciókkal (azaz a büntetőjogon belüli alternatívák keresésével) kapcsolatosan leírtak miatt tűnik kevésbé hangsúlyosnak ez a szempont.

- „**A demokratikus jogállam lehetőségei még nincsenek kiaknázva és**” – mondja kicsit később – a „közvetítés eszméje csak a szabad társadalmakban járhat eredménnyel”. (10.o.)

Messzemenően egyetértek Finszter professzor úr megállapításával, s ismét hangsúlyozom dolgozatom egészen végighúzódó megközelítést, miszerint az emberi méltóság tisztelete alapvető a helyreállító igazságszolgáltatásban, csakúgy, mint egy demokratikus jogállamban és egy szabad társadalomban. (Értekezés 67., 87., 90., 92., 107., 114-115., 180., 286-287., és 290. old.)

Csobánka, 2013. február 2.

Kerecsi Klára